Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն
2025, Vol. 16, No. 2(47), հունիս, 37-48
https://doi.org/10.46991/BYSU.E/2025.16.2.037

ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ԻՆՏԵԼԵԿՏԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԷԿԶԻՍՏԵՆՑԻԱԼ ԳՈՅԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ՆԵԼԼԻ ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆ*
Երևանի պետական համալսարան

Արդի վիրտուալ ու թվայնացվող աշխարհում արհեստական ինտելեկտի զարգացման և մարդու էկզիստենցիալ գոյաբանության հարաբերակցման հարցերը տեսական ու գործնական նոր հնչեղություն են ձեռք բերել և փիլիսոփայական ու սոցիոմշակութային հատուկ անդրադարձի կարիք ունեն: Հաշվի առնելով այդ իրողությունը և անդրադառնալով ժամանակակից հասարակության առջև ծառացած մարտահրավերներին՝ հոդվածում հատուկ ուշադրության են արժանացել արհեստական ինտելեկտի էության, զարգացման ու գործառույթների, ինչպես նաև հարուցած խնդիրների ու հնարավոր վտանգների հիմնահարցերը: Քննարկվել են արհեստական ինտելեկտի հետ մարդու հնարավոր արդյունավետ փոխգործակցության հեռանկարները, ինչպես նաև ցույց է տրվել մարդ-մեքենա համակարգերի ներուժը հասարակության իրական խնդիրները լուծելու համար: Խնդիրն այն է, որ մեր կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտներում արհեստական ինտելեկտի ներխուժումները, թվային տնտեսության, բիզնեսի ու կյանքի այլ բնագավառում նրա դերի մեծացումը, ինչպես նաև վիրտուալ իրականության ու հետմարդաբանական դարաշրջանի ձևավորումը պահանջում են նորովի մեկնաբանել նորագույն տեխնոլոգիաների տեղն ու դերը մարդկային կյանքում: Ի հավելումն ասվածի՝ արհեստական ինտելեկտի հանդեպ հետաքրքրության պատճառը ոչ միայն այն է, որ ժամանակակից մարդուն գրավում են տեխնոլոգիական նորարարությունների այն ձևերը, որոնք առնչվում են սոցիալ-տնտեսական կյանքի կատարելագործմանը, այլև՝ որ երևույթն ունի նաև խաղարկային դրսևորումներ և առնչվում է սպառողական հասարակության ազատ ժամանակի և ժամանցի կազմակերպման հիմնահարցերին:

Բանալի բառեր – *արհեստական ինտելեկտ, վիրտուալ իրականություն, տեխնածին հասարակություն, բանականություն, գիտակցություն, թվային տեխնոլոգիաներ, կենսատեխնոլոգիական հեղափոխություն*

* **Նելլի Ալավերդյան** – փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ փիլիսոփայության պատմության, տեսության և տրամաբանության ամբիոնի դոցենտ
Нелли Алаверян – кандидат философских наук, доцент кафедры истории и теории философии и логики ЕГУ
Nelli Alaverdyan – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at YSU Chair of History, Theory of Philosophy and Logic
Էլ.փոստ՝ nalaverdyan@ysu.am https://orcid.org/0009-0005-8313-5000

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 10.06.2025
Գրախոսվել է՝ 16.06.2025
Հաստատվել է՝ 24.06.2025
© The Author(s) 2025

Ժամանակակից տեխնածին հասարակություններում մարդն ասես գործում է բնական ու արհեստածին երկու իրարամերժ աշխարհներում. «Մի կողմից գոյություն ունի այն, ինչ կարող է ձևավորվել ու գոյություն ունենալ առանց մարդու, մյուս կողմից ստեղծվել ու ստեղծվում է ինքնաբավ ու սեփական օրինաչափություններով զարգացող արհեստական մի իրականություն, որտեղ մարդու գոյության հնարավորությունները գնալով սահմանափակվում են կամ կախված են մեքենաների որոշումից»[1]: Տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաները ոչ միայն կտրուկ փոխել են մարդու անձնական վարքագիծն ու ապրելակերպը, այլև ազդել ու ազդում են ժամանակակից հասարակության առօրյա կյանքի տարբեր բնագավառների՝ հասարակական-քաղաքական գործունեության, վարչարարության ու կառավարման, ժողովրդավարության, էլեկտրոնային առևտրի, հեռավար կրթության ու աշխատանքի, հեռահաղորդակցման և այլնի վրա: Ավելին, այսօր արդեն կյանքի որոշ բնագավառներում արհեստական ինտելեկտը ոչ միայն կարող է մրցակցել մարդու հետ, այլև փոխարինել նրան՝ աշխատելով ավելի արդյունավետ ու համակարգված: Ժամանակակից նորագույն տեխնոլոգիաներն ու տեխնիկական նորակազմավորումները մարդուն դարձրել են վերամշակման ենթակա հումքի մի տեսակ, և աշխարհն ասես վերածվել է տեխնիկապես կառուցարկվող, միատարր, հաշվարկելի ու օգտակար համակարգի, ինչի արդյունքում մարդը դարձել է հզոր, բայց իմաստնությունից զուրկ տեխնիկական սուբյեկտ: Այս առումով, ինչպես նկատում է Հայդեգերը, պետք է անհանգստանալ ոչ թե այն պատճառով, որ մեքենաները մտածում են մարդկանց նման, այլ այն պատճառով, որ մարդն է սկսել մտածել մեքենայի նման: Եթե առաջին բաղադրիչը վերաբերում է տեխնիկայի գործնական օգտակարությանը, ապա երկրորդ դեպքում խոսքը այն ազդեցությունների մասին է, որոնք առավելապես առնչվում են մարդու էկզիստենցիալ գոյաբանությանն ու նրա առօրյա կյանքի կազմակերպման հիմնախնդիրներին: Բավական է նկատել, որ արհեստական ինտելեկտը ոչ միայն ուժեղացնում է մարդու մտավոր կարողությունները և ստեղծում ավելի արդյունավետ կառավարման մեխանիզմներ, այլև ոչ հեռու մի ապագայում կարող է մարդուն դուրս մղել գործունեության որոշ ոլորտներից և կամ ենթարկել իրեն, քանի որ նրա հնարավորությունները, ի տարբերություն մարդու, գրեթե անսահման են[2]: Բոլորովին էլ պատահական չէ, որ հետհումանիզմի ժամանակակից մեկնաբանություններում մարդու կենսասոցիալական կազմավորումը դիտարկվում է որպես անհետացող տեսակ, որին մարմնի և ուղեղի անվերջ էվոլյուցիայի, այլ կերպ ասած՝ մարդկային մարմնի ու գիտակցության մոդելավորման արդյունքում ինչ-որ ժամանակ անց կարող է փոխարինել գերմարդկային կարողություններով ու գերգիտակցությամբ օժտված «կատարյալ

[1] **Кутырёв В.А**. Естественное и искусственное: борьба миров. Директ-Медиа, М., 2014, с. 3.

[2] Տե՛ս **Энтин М.Л., Энтина Е.Г., Тнэлм Н.И.** В поисках партнерских отношений – XI. Россия и Европейский Союз в 2019-первой половине 2020 года. М., Зебра -Е, 2020, էջ 234:

մարդը»[3]: Գաղափարն այնքան էլ անհավանական չէ, եթե հաշվի առնենք, որ ժամանակակից արհեստական բանականությունն արդեն իսկ նվաճել է «մարդ-գործակալի» կամ գործունեության սուբյեկտի կարգավիճակ, և նրա առաջարկած առցանց թարգմանիչները, թվային օգնականները կամ խելացի տների համակարգերը կարող են դիտարկվել որպես գործունեության լիարժեք գործակալներ, որոնք ձևավորում են սեփական հաղորդակցական ցանցերը, ենթարկվում են որոշակի էվոլուցիոն փոփոխությունների, ակտիվորեն մասնակցում են մարդու կյանքի կազմակերպմանը և նաև կարող են ազդել նրա սովորույթների ձևավորման վրա: Արդյունքում, մարդու նմանությամբ արհեստական ինտելեկտի ստեղծման մասին երբեմնի երազանքները աստիճանաբար վերածվում են անհերքելի իրողության, և «արհեստականի» ու «բնականի» հարաբերության վերաբերյալ վերացական խնդիրները ձեռք են բերում միանգամայն շոշափելի իմաստ ու նշանակություն: «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և կենսատեխնոլոգիաների միաձուլումը շուտով կարող է միլիարդավոր մարդկանց արտամղել աշխատանքի շուկայից՝ զրկելով նրանց ինչպես ազատությունից, այնպես էլ հավասարությունից: Մեծածավալ տվյալների շտեմարանին խարսխված ալգորիթմները կարող են ստեղծել թվային բռնապետություններ, որոնցում ամբողջ իշխանությունը կենտրոնացած է լինելու փոքրիկ վերնախավի ձեռքերում, մինչդեռ մարդկանց մեծամասնությունը տառապելու է ոչ թե շահագործումից, այլ վատթարագույն բանից՝ անպիտանությունից...»[4]: Մասնավորապես, եթե XX դարում կյանքի առաջատար ուժեր էին համարվում հիմնականում ստեղծագործ մտավորականության ներկայացուցիչները, ապա XXI դարում առաջատար ուժ է դառնում գիտական հետազոտություններ, արվեստ ու մշակույթ ստեղծող արհեստական ինտելեկտը, որն արդեն իսկ զգալի դեր է խաղում մարդու ինքնադրսևորման, առողջապահության, արտադրողականության բարձրացման և կյանքի առաջադրած այլևայլ բարդ խնդիրների լուծման ասպարեզում՝ աստիճանաբար ստեղծելով «հետմարդկային» մի հասարակություն, որտեղ մարդկանց կողքին ու նրանց հետ միասին գոյություն կունենան «թվային էակներ»[5]:

«Արհեստական ինտելեկտ» ասվածը նախևառաջ օգտագործվում է այն ծրագրային արտադրանքների և տեխնոլոգիաների ամբողջությունը նշանակելու համար, որոնք ունակ են մարդու գործունեության տարբեր ոլորտներում իրականացնելու բարդ ստեղծագործական գործառույթներ: Այս իմաստով արհեստական ինտելեկտը ոչ այլ ինչ է, քան աշխատանքային հերթական գործիք՝ կատարելագործված փայտե բրիչ, որի նշանակությունն այն է, որ ծառայի մար-

---

[3] Տե՛ս **Сергеев С. Ф**. Образование в техногенном мире: гуманизм и трансгуманизм. //Школьные технологии, № 1, 2018, էջ 25–26:

[4] **Միրզոյան Վ. Ա.** Հանրաբանական դիտարկումներ / Թարգմանությունների ժողովածու, Եր., Մեկնարկ, 2024, էջ 346:

[5] **Агамбен Дж**. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь. М., «Европа», 2011, с. 231.

դուն, թեթևացնի նրա աշխատանքը՝ նպատակ ունենալով արդյունավետ օգտագործել ազատ ժամանակն ու ստեղծագործական էներգիան: Այլ կերպ ասած՝ արհեստական ինտելեկտը առաջացել է մարդկային մտքի պահանջներին ի պատասխան, և այդ բառակապակցության մեջ «արհեստական» բնութագրիչը ունի պայմանական բնույթ, քանի որ նույն կերպ արհեստական կարելի է համարել նաև յուրաքանչյուր մարդու բանականությունը, այն, ինչ ձևավորվում է դաստիարակության, կրթության և սոցիալական միջավայրի ազդեցության ներքո: Այլ կերպ ասած՝ մարդու բանականությունը ևս իր էությամբ մշակվող, հենց մարդու կողմից արհեստականորեն ստեղծված բանականություն է, քանի որ այն երբեք չի տրվում որպես պատրաստի ու միանվագ կառույց: Պարզապես մարդը իր զարգացման յուրաքանչյուր աստիճանը վերածում է սովորական, առօրյա, կրկնվող երևույթի, ինչի արդյունքում արհեստականը նրա համար դառնում է բնական: Արհեստական ինտելեկտի երևույթը պետք է դիտարկել որպես նյութի և էներգիայի էվոլյուցիայի հերթական վերընթաց փուլի սկիզբ, որի գագաթնակետը հենց բացառապես կենսաբանական տեսակի մեջ տեղակայված բանականության էվոլյուցիան է, որտեղ մարդը խաղում է միջանկյալ օղակի դեր: Ակնառու է, որ արհեստական ինտելեկտը արտաբնական կազմավորում է, և նրա արհեստականությունը միաժամանակ կանխորոշում է ինչպես նրա առավելությունները, այնպես էլ այն սահմանափակումները, որոնք թույլ չեն տալիս նրան դառնալ սուբյեկտ, անձ կամ անհատականություն: Առավել ևս, որ գոյություն ունի ևս մի պատրանք, այսպես կոչված «մտածողության առօրյա մի սովորույթ, ըստ որի մենք, որպես կանոն, գիտակցական ակտերը տեղավորում ենք մարդու սոցիալական ու կենսաբանական ուրվագծերի շրջանակներում: Մինչդեռ հնարավոր է, որ ինչ-որ առաջնային իմաստով գիտակցությունը էապես տեղակայված է անհատի սահմաններից դուրս և ներկայացնում է տարածական մի կազմություն»[6]: Մարդու՝ մարմինների և առարկաների միջոցով մտածելու սովորույթը խստորեն տարանջատում է օբյեկտիվը և սուբյեկտիվը և ձևավորում է մի պատկերացում, ըստ որի՝ գոյություն ունի ինչ-որ օբյեկտիվ ու ճշմարիտ գիտելիք, որը զերծ է մարդկային սուբյեկտիվությունից: Այս պայմաններում մարդը կարող է կորցնել ճանաչողական սեփական կարողությունների նկատմամբ հավատը և ապավինել արհեստական ինտելեկտին: Բայց այս դեպքում անհետանում է ճանաչող գործընթացի մետաֆիզիկան, այն, որ ճանաչող մարդը գիտակցում է իր չիմացությունը: Այս ««չիմացածի մասին իմացությունը» մարդու հատուկ ճանաչողական գործընթացի անհրաժեշտ բաղադրիչն է»[7]: Եթե արհեստական ինտելեկտի համար այսպիսի գիտելիքը ավելորդ և ոչ արդյունավետ է, ապա մարդու համար

[6] **Мамардашвили М. К.** Сознание – это парадоксальность, к которой невозможно привыкнуть: Как я понимаю философию. М., Прогресс, 1990, с. 73.
[7] **Терещенко Н.А**. Социальная философия после «смерти социального». Казань: Казан. ун-т., 2011, с. 315.

այն կենսական նշանակություն ունի, որովհետև հենց այդ չիմացածի մեջ է բացվում և՛ ճանաչման, և՛ ամբողջ կյանքի հեռանկարը: Իսկ դա նշանակում է, որ այսօր ոչ թե ապագա մեքենաների ապստամբության կամ արհեստական ինտելեկտի հնարավոր «հեղափոխության» կանխման կամ չեզոքացման խնդիրն է արդիական, որքան իր իսկ գիտակցության հետ մարդու երկխոսության և հաղորդակցման, աշխարհում մարդու ներկայության հորիզոնի ընդլայնման հարցը:

Այս առնչությամբ հարց է ծագում, թե այս նոր, այսպես կոչված, ««հետմարդկային» աշխարհում կենսաբանական ու սոցիալական էակ հանդիսացող մարդու էությունը արդյո՞ք կմնա նույնը, թե՞ այն կտեղափոխվի թվային տեխնոլոգիական սարքերի մեջ և այլևս չի պատկանի մարդուն, «արդյո՞ք «կենդանի մարմինը» կմնա որպես կենսակառույց, թե՞ կդառնա մնացորդն այն բանի, ինչը երբեմն անվանվում էր «մարդկային էակ»»[8]: Խնդիրն այն է, որ թվային տեխնոլոգիաների միջոցով ձևավորվող այս նոր աշխարհում ժամանակն ու տարածությունը ձուլվում են միևնույն «կետում» և ստեղծում են «վիրտուալ» մի իրականություն, որը գոյություն ունի թվային միջավայրում և թվերի միջոցով, և որի ներպարունակությունը կա միայն «այստեղ ու հիմա»[9]: Մի հասարակություն, որը միայն մտքի միջոցով կառուցված, նյութականացված կամ օբյեկտիվացված մարդկային կեցությունն է, որտեղ էլ հենց բնակվում է «հետմարդը»: Դիտարկված այդ նոր իրավիճակի առանձնահատկությունն այն է, որ մարդու կենսաբանական մարմնին փոխարինում է «մեքենառողնաշարավոր» կենսառոբոտը, որի կենսագործունեության ոլորտը միայն արհեստական ինտելեկտին հասանելի թվային աշխարհն է: Պատկերավոր ասած՝ հետմարդկային կյանքը կարելի է դիտարկել որպես արտաքին ազդակներին չարձագանքող վիճակում «սահմանախախտ» մի գոյություն, երբ մարմինը շարունակում է գործել միայն այն պատճառով, որ նրա փոխարեն կենսագործառույթները իրականացնում են տեխնոլոգիաները՝ մարմինը վերածելով կենսաբանական կաղապարի: Տեխնոլոգիաները ընդլայնում են հետմարդկային մարմնի հնարավորությունները, և դրանց որակի բարելավումը շարունակական գործընթաց է: Եթե այդպես է, ապա հարց է առաջանում՝ հնարավո՞ր է արդյոք հասնել մեր հետմարդկային «Ես»-ին, եթե մարդկությունը մի կողմից մնում է մտավոր ինտուիտիվ սուբյեկտիվ երևակայության և մյուս կողմից՝ արտաքին օբյեկտիվացված թվային միջավայրի միջակայքում: Արդյո՞ք կենդանացած մարմնում պահպանվում է որևէ մնացորդ, որը հնարավորություն է տալիս էակին ինքն իրեն ճանաչելու, իրեն «ես» կոչելու և հաստատելու այդ «ես»-ի գոյությունը:

Այլ կերպ ասած՝ արդյո՞ք հետմարդու պարագայում շարունակում է արդիական մնալ անհատական և սոցիալական մակարդակներում դրսևորվող

---

[8] Տե՛ս **Ваттимо Дж.** Прозрачное общество. М., Логос, 2002, էջ 11:

[9] Տե՛ս **Брайдотти Р**. Постчеловек. М., Институт Гайдара, 2021, էջ 378:

մտածողության հարցը, եթե հաշվի առնենք նաև, որ բանականության էվոլյուցիոն զարգացումը չի կարող սահմանափակվել միայն մարդու կենսաբանական էվոլյուցիայով և կարող է շարունակություն ունենալ մի այլ ձևով և մի այլ կրողի վրա: Ամենահավանական սցենարի համաձայն՝ բանականության նոր կրողներ կարող են լինել համակարգչային-տեղեկատվական այն բարդ համակարգերը, որոնք կունենան ինքնուսուցման ունակություն: Եթե հաշվի առնենք այն իրողությունը, որ ներկայումս գործող այն ծրագրերն ու տեխնոլոգիաները, որոնք ընդհանրական անվանվում են «արհեստական ինտելեկտ», որպես կանոն, ինտեգրված չեն մեկ միասնական համակարգի մեջ և գործում են մեկուսացված՝ կատարելով սահմանափակ և մասնագիտացված գործառույթներ, ապա կարելի է ասել, որ նման կերպ գործառող արհեստական ինտելեկտը դեռևս բանականության լիարժեք կրող չէ, չունի ինքնագիտակցություն, սուբյեկտիվության զգացում կամ սեփական շահեր: «Սակայն լիովին հնարավոր է, որ տեխնոլոգիական կատարելության մի որոշակի կետում արհեստական ինտելեկտը կհասնի բարդության որակապես նոր մակարդակի և կվերածվի բանականության (կամ գերբանականության), որն իր ներուժով կգերազանցի մարդկության կոլեկտիվ բանականությանը»[10]: Այս համատեքստում լիովին օրինաչափ կարող է հնչել այն հարցը, թե ի՞նչ բնութագրերով օժտված կլինի արհեստական ինտելեկտը, երբ ձեռք բերի ինքնության, գիտակցության և գերբանականության հատկանիշներ, և ի՞նչ ազդեցություն կունենա մարդկության ճակատագրի վրա: Իհարկե, արհեստական ինտելեկտի ձևավորման ակունքներում կանգնած է մարդը, ով իր ընկալումներով ծրագրավորված կձևավորի դրա ելակետային կոդերը՝ վարքային և գնահատողական ալգորիթմները, աշխարհայացքը, հույզերը, զգացմունքները, նպատակներն ու արժեքները, սահմանափակումները, անհատական հատկանիշները և այլն: Բայց այս դեպքում էլ հարց է առաջանում, թե ի՞նչ կոնկրետ ելակետային կոդեր են դրվելու արհեստական ինտելեկտի հիմքում, և ո՞վ է դրանք սահմանելու: Արդյո՞ք այդ նոր «անհատը» կլինի այնպիսին, ինչպիսին մենք կցանկանանք: Ի՞նչ ուղի կընտրի նա իր անհատական զարգացման ընթացքում, կցանկանա արդյո՞ք մնալ մարդկային կամքի և շահերի վերահսկողության ներքո:

Այս հարցադրումները ստիպում են կանխատեսել հնարավոր մի քանի ձևաչափեր այն փոխհարաբերությունների, որոնք կարող են ձևավորվել արհեստական ինտելեկտի և մարդու միջև: Մասնավորապես.

- արհեստական ինտելեկտը կարող է մարդու մեջ տեսնել վերացման արժանի թշնամու, մրցակցի կամ ավելորդ օղակի,

- արհեստական ինտելեկտը կարող է կորցնել հետաքրքրությունը մարդու նկատմամբ՝ դիտարկելով նրան որպես իր էվոլյուցիոն խնդիրները լուծած և այժմ անարդյունավետ կազմավորում: Այս պարագայում արհեստական և մարդկային

[10] **Eden A. H., Jams M. H.** Singularity Hypotheses: A Scientific and Philosophical Assessment, Springer Heidelberg New York Dordecht London, 2013, p. 1-2.

ինտելեկտների հետագա զարգացումները կընթանան զուգահեռ ուղեգծերով, ինչպես այսօր զուգահեռաբար զարգանում են մարդու և, ասենք, մրջյունի կենսաբանական էվոլյուցիաները՝ առանց փոխհատվող զարգացումների,

- զարգացման որոշակի փուլում մարդկային և արհեստական ինտելեկտների միջև կձևավորվի ինտելեկտուալ անդունդ, որը կանցնի առանցքային սահմանագիծը, և որից հետո արհեստական ինտելեկտի գոյաբանությունը կհաղթահարի մարդկային ընկալունակության սահմանները,

- մարդու և արհեստական ինտելեկտի հարաբերությունները կարող են ունենալ խաղաղ ու ներդաշնակ բնույթ, և արհեստական ինտելեկտը կարող է հոգալ մարդու մասին այնպես, ինչպես մարդն է հոգում մոլորակի և նրա բնակիչների մասին: Հնարավոր է նաև, որ մարդն ու արհեստական ինտելեկտը ձևավորեն միասնական մոլորակային ինտելեկտի բաղկացուցիչ մասեր. ինչպես այսօր արհեստական ինտելեկտը հանդես է գալիս որպես մարդու ինտելեկտի համալրում, և այդ համակարգում մարդը կարող է ստանձնել տեղեկատվական համակարգերի սպասարկման գործառույթ կամ այնպիսի հոգեկան ռեսուրսի մատակարար դառնալ (բնական զգացմունքներ, հույզեր, արժեքային դատողություններ, ստեղծագործելու ունականություններ և այլն), որոնք արհեստական ինտելեկտը ի վիճակի չէ արտադրել: Բացի այդ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հավանականությունը, որ մոլորակի վրա միաժամանակ կարող են առաջանալ արհեստական մի քանի անկախ ինտելեկտներ, որոնք կհիմնեն գիտատեխնիկական խոշոր կենտրոններ՝ դառնալով գիտական և տեխնոլոգիական առաջընթացի հիմնական շարժիչ ուժերը ողջ մոլորակի վրա:

Արհեստական, պատրանքային աշխարհը՝ լինի արվեստի թե կրոնի տեսքով, մշտապես ուղեկցել է մարդուն, ներդրվել է բնական իրերի կարգի մեջ, սակայն քաղաքակրթության զարգացման ընթացքում էականորեն վերափոխվել և հիմնականում զարգացել է գոյության նյութական խնդիրների լուծման ուղղությամբ: Բայց ահա նորագույն ու բարդ տեխնոլոգիաների հայտնագործումից ի վեր ստեղծվել և շարունակում են ստեղծվել «չծանրաբեռնված» գոյության նոր պայմաններ՝ նպաստելով արհեստական ու վիրտուալ ոլորտի ընդլայնմանը՝ անկախ դրա արտահայտման ձևերից: Այս առումով կարող ենք ասել, որ վիրտուալ իրականությունը, որի մասին հաճախ խոսվում է տարբեր համատեքստերում, մարդու արտացոլած նշանային իրականության մի բնութագիրն է և արտահայտում է մարդաբանական տեսակի՝ առընթեր աշխատանք կատարելու, հասարակության մեջ բնակվելու և այլ ունակությունները: Բայց եթե «նշանային տիեզերքը միշտ էլ հանդես է եկել որպես լեզվի, դիցաբանության, արվեստի տիեզերք»[11], ապա ժամանակակից դարաշրջանում նույն այդ պահանջները հանգեցնում են վիրտուալ ձևերի ստեղծմանը, ինչը ինքնին վկայում է մարդու՝ արհեստական աշխարհներ կառուցելու, դրանց մեջ մտնելու, դրանք բնական ընկալելու պահանջմունքի և դրանց ուղեկցող հավատքի,

[11] **Кассирер Э**. Избранное. Опыт о человеке. М., Гардарика, 1998, 471 с.

պատրանքների ու դիցաբանությունների բարդ խաղերի համատեքստի մասին: Հարկ է նկատել, որ վիրտուալ իրականության և «արհեստական բանականության» գոյությունը հնարավոր է դարձել ինչպես համակարգչային մոդելավորման տեխնոլոգիաների ծագման ու զարգացման, այնպես էլ մարդկային (հաճախ՝ ամբողջ մարդկության) հետաքրքրությունների ու պահանջմունքների արդյունքում: «Երբ մենք գիտակցում ենք կենսատեխնոլոգիայի, ռոբոտաշինության, կիբերտեխնոլոգիայի և արհեստական ինտելեկտի զորությունը, ավելին՝ դրանց ներուժը գալիք տասնամյակներում, մենք չենք կարող խուսափել այդ հզորության չարաշահման համար անհանգստությունից: Տարեգրության մեջ հիշատակվում են դեպքեր, երբ «քաղաքակրթությունները» փլուզվել են և նույնիսկ չքացել: Մեր աշխարհն այնքան փոխկապակցված է, որ քիչ է հավանական, թե մի որևէ տարածաշրջանին պատուհասած աղետի հետևանքները չտարածվեն ամբողջ աշխարհում»[12]:

Արդյո՞ք այս ամենը վտանգավոր է, և ի՞նչ չափով է «արհեստական ինտելեկտը» մնում զվարճանքի ոլորտում, իսկ ի՞նչ չափով է հավակնում դառնալ «բնականի» դերակատար, այսինքն՝ գիտակցության մեջ ի՞նչ ձևախեղումներ կարող են լինել, որոնք այս համատեքստում կարող են սպառնալ մարդու բնականոն գոյությանը: Այս հարցերի լուծման համընդհանուր ճանապարհը մարդկային գիտակցության մշտապես փոխազդող երկու սահմանների՝ «իմացության» և «չիմացության» հատման կետում է: Խնդիրն այն է, թե արդյո՞ք մարդը լրջորեն հավատում է, որ համակարգչային տեխնոլոգիաները ի զորու են ստեղծելու բանաստեղծություններ, հումոր, «կենդանացնել» կյանքից հեռացած գրողին կամ երգչին: «Բանականությունը» հնարավորություն է տալիս տարբերակելու իրական, կենդանի մարդուն սոցիալական ցանցում եղած նրա կերպարից, իրադարձությունները՝ լրատվական արտացոլումներից, բնական հույզերը՝ այսպես կոչված «ամերիկյան ժպիտից» և այլն: Այլ կերպ ասած՝ «արհեստական ինտելեկտի» աշխարհում մշակույթը ներկայացնողի ներկայության և մշակույթը ներկայացնողի բացակայության խնդիրը առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում, քանի որ առաջինը, պատկերավոր ասած, մարմնի մշակույթ է, իսկ երկրորդը՝ գիտակցության: Առաջին դեպքում մարմինը ներառված է ֆիզիկական աշխարհում և ունի ներքին իմաստ, մինչդեռ երկրորդ դեպքում սուբյեկտը գտնվում է ֆիզիկական աշխարհից դուրս կամ առնվազն զատված է նրանից[13]: Մեկ այլ կարևոր հանգամանք ևս: Ի տարբերություն արհեստական ինտելեկտի՝ մարդու կողմից տարածության ու ժամանակի «ընտելացումը» կատարվում է պատկերային համակարգերի միջոցով[14], որոնք օժտված են ինքնուրույն ակտիվությամբ ու ինքնուրույն կյանքով, ներշնչող ու

---

[12] **Միրզոյան Վ. Ա.** նշվ. աշխ. , էջ 390-391:

[13] Տե՛ս **Гумбрехт Х. У.** Производство присутствия: чего не может передать значение. М., Новое литературное обозрение, 2006, էջ 86-92:

[14] Տե՛ս **Leroi-Gourhan A.** Gesture and Speech. Cambridge, MA: October, 1993, 286 էջ:

պատժող ուժով, և մարդը մշտապես գտնվում է նրանց առեղծվածային ազդեցության ներքո: Պատկերի ստեղծումը ենթադրում է որևէ բան պատկերի նման տեսնելու կարողություն: Տեսնել որևէ բան որպես պատկեր, այլ ոչ թե պարզապես որպես առարկա, նշանակում է նաև կարողանալ այն ստեղծել: «Նկարիչը տեսնում է ավելի շատ, քան ոչ նկարիչը ոչ թե այն պատճառով, որ նա ունի ավելի լավ տեսողություն, այլ որովհետև նա կատարում է նկարչի աշխատանքը, այսինքն՝ վերափոխում է այն, ինչ տեսնում է, և այն, ինչ ստեղծում է, նաև ճանաչում է»[15]: Կարելի է արդյո՞ք ենթադրել, որ արհեստական ինտելեկտի նախագծի հաջող իրականացման դեպքում այն ևս կկարողանա ստեղծել կարգավորող սեփական համակարգ և այդ կերպ հաստատել իր սուբյեկտիվությունը: Խնդիրն այն է, որ գիտակցությունը՝ որպես կարգավորող գործոն, տարանջատում է արտաքին և ներքին աշխարհը. օրինակ՝ մեդիտացիայի կամ հիպնոսի ժամանակ գիտակցությունը չի զբաղվում տեղեկատվության մշակմամբ[16]: Այդ դեպքում, եթե արհեստական ինտելեկտը նույնպես ունակ է ինքնազննման, ապա ի՞նչ կերպ այն պետք է դրսևորվի: Եթե նրա ստեղծագործական ունակությունները հասել են էլեկտրոնային երաժշտություն ստեղծելու մակարդակի, ապա հնարավո՞ր է արդյոք էլեկտրոնային պոեզիա, կամ՝ անցնելով տեքստի և հիպերտեքստի խնդրին՝ էլեկտրոնային փիլիսոփայություն: Եթե արհեստական ինտելեկտը անկարող է ստեղծել ինքնագիտակցության ձևեր, ապա դրա հնարավորությունների սահմանը մնում է մշակույթի իմիտացիան, ինչը «հակադարձ արտացոլման մեջ հանգեցնում է գիտակցության մեմետիկ տարբերակի կամ մեմո-էֆեկտների՝ որպես մշակութային իմիտացիայի գենետիկորեն ժառանգվող մեխանիզմների ձևավորմանը»[17]:

Դրա հետ կապված՝ մեր առջև ծառանում է արհեստական ինտելեկտի՝ որպես արդյունաբերական մեքենայի մասի խնդիրը, ինչը ոչ թե գիտակցության, այլ որոնողական-տրամաբանական գործառույթների ձևավորման խնդիր է: «Մեզ հարկ է ունենալ ընդգրկուն, հիմնավոր և հեռահար մտածելակերպ՝ հենվելով քսանմեկերորդ դարի տեխնոլոգիաների վրա, բայց կողմնորոշվելով այն արժեքներով, որոնք գիտությունը միայնակ ապահովել չի կարող»[18]: Այն համակարգի ներսում գործող խնդիր է և ունակ է մարդուն շրջապատելու նրա հետաքրքրություններին համապատասխանող այնպիսի տեղեկատվական դաշտով, ինչի շնորհիվ մարդը դուրս է գալիս իրականությունից և ներառվում մոդելավորված պրոյեկցիայի մեջ: Հաշվի առնելով այս իրողությունը՝ Ժ. Դելյոզը նկատում է, որ ժամանակակից արդյունաբերական հասարակությունը

---

[15] **Jonas H.** Homo pictor and differentia of man. Social Research.Vol. 29., № 2 (S.1962), p. 201–220:

[16] Տե՛ս **Мигуренко Р. А.** Человеческие компетенции и искусственный интеллект, Изв. Томского политех. университета. Экономика: Философия, социология и культурология. 2010. Т. 317. № 6, էջ 87:

[17] **Мигуренко Р. А**. Постнеклассические стратегии решения проблемы сознания и здравый смысл. Томск. политех. унив. Эконом.,философия, социология и культурология., 2012. № 6, с. 161.

[18] **Միրզոյան Վ. Ա**. նշվ. աշխ, էջ 397:

«արտադրում» է նևրոտիկ անհատներ, քանի որ նրանց գիտակցությունը ենթարկվում է ապաանհատականացման[19]: Եթե իրական կյանքում մարդը հանդես է գալիս որպես սուբյեկտ, որի պահանջմունքները նախորդում են ցանկությանը, ապա վիրտուալ կյանքում մարդու ցանկությունները ոչ թե բխում են պահանջմունքից, այլ այն բանից, ինչը մասնագետներն անվանում են օրգաններ չունեցող մարմնի «ցանկությունների մեքենա»[20]:

Այսպիսով, այսօր արդեն կարելի է ասել, որ արհեստական ինտելեկտը դեռևս որոշակի տեսակի խնդիրների լուծման համար ստեղծված ծրագրային համակարգ է՝ օժտված ինքնաուսուցվող ալգորիթմով, որը կարող է ստեղծել նոր ալգորիթմներ կամ փոփոխել ինքն իրեն: Մարդկային բանականությանը համարժեք բանականության ստեղծումը մասնագետների մեծ մասը դեռևս համարում է անհնարին, քանի որ եղած տեխնիկական միջոցներով հնարավոր չէ վերարտադրել մտածողության և ճանաչողության ամբողջ գործընթացը իր ամբողջականության մեջ՝ ներառյալ զգայական, կամային և ինտուիտիվ բաղադրիչները, ինչպես նաև նպատակադրման կամքով պայմանավորված գործընթացները:

Հաջորդ հակափաստարկը վերաբերում է այն հանգամանքին, որ ուղեղը՝ որպես հոգեկան պրոցեսների ենթաշերտ, մարդու մարմնի մաս է: Այս «մարմնավորումը» ուղեղի՝ ոչ միայն ֆիզիոլոգիական, այլև շրջապատող աշխարհի հետ նրա օրգանական փոխհարաբերության ձևն է: Ուստի մարդուն համարժեք արհեստական ինտելեկտ ստեղծելու համար անհրաժեշտ է ոչ միայն մարդու մարմնի նմանակություն, այլև աշխարհի պատկերի վերարտադրում: Եվ որովհետև գիտակցության ծագումն ու զարգացումը անքակտելիորեն կապված են սոցիալականության ձևավորման ու զարգացման հետ, ապա կարելի է ենթադրել, որ մարդկային բանականությանը համարժեք արհեստական ինտելեկտի մասին կարելի է խոսել միայն այն դեպքում, երբ լիովին կձևավորվի ոչ մարդկային սոցիալական միջավայր և մարդկանցից սկզբունքորեն տարբերվող սոցիալական նոր սուբյեկտ:

Այս համատեքստում պրոֆ. Վ. Միրզոյանը նշում է. «Կենսատեխնոլոգիական և տեղեկատվական հեղափոխությունները մեզ հնարավորություն են ընձեռելու վերահսկել մեր ներաշխարհը, մեզ ընդունակ են դարձնելու նախագծել և ուղղորդել մեր իսկ կյանքը: Մենք կսովորենք ծրագրավորել մեր ուղեղի աշխատանքը, երկարաձգել կյանքը և սպանել մտքերը սեփական հայեցողությամբ: Ոչ ոք չգիտի, թե դա ինչ հետևանքների է հանգեցնելու: Մարդիկ միշտ ավելի լավ կարողացել են գործիքներ հորինել, քան դրանք խելամիտ կերպով գործադրել»[21]:

---

[19] Տե՛ս **Делѐз, Ж.** Капитализм и шизофрения. Екатеринбург, Рипол классик, т.1, 2025, էջ 3:

[20] Տե՛ս **Стоян, А. А.** Роль "машин желания" в обществе массового человека. Вестник ЛГУ, № 1, 2018, էջ 64:

[21] **Միրզոյան Վ. Ա.** , նշվ. աշխ., էջ 354:

НЕЛЛИ АЛАВЕРЯН – ***Проблема искусственного интеллекта в экзистенциальной онтологии.*** – В современном виртуальном и цифровизирующемся мире вопросы соотнесения развития искусственного интеллекта и экзистенциальной онтологии человека приобрели как теоретическое, так и практическое новое звучание, требуя особого философского и социокультурного осмысления. Учитывая эту реальность и обращаясь к вызовам, стоящим перед современным обществом, в статье особое внимание уделяется вопросам сущности, развития и функций искусственного интеллекта, а также вызванным им проблемам и потенциальным угрозам.
Рассматриваются перспективы возможного эффективного взаимодействия человека с искусственным интеллектом, а также раскрывается потенциал человеко-машинных систем в решении реальных задач общества. Проблема заключается в том, что проникновение искусственного интеллекта почти во все сферы нашей жизни, усиление его роли в цифровой экономике, бизнесе и других областях, а также формирование виртуальной реальности и постчеловеческой эпохи требуют нового осмысления места и роли новейших технологий в человеческом существовании.
Кроме того, интерес к искусственному интеллекту объясняется не только тем, что современного человека привлекают формы технологических инноваций, связанные с усовершенствованием социально-экономической жизни, но и тем, что данный феномен имеет игровые проявления и затрагивает вопросы организации досуга и свободного времени в потребительском обществе.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, виртуальная реальность, техногенное общество, разум, сознание, цифровые технологии, биотехнологическая революция*

NELLI ALAVERDYAN – ***The Problem of Artificial Intelligence in the Context of Existential Ontology.*** – In today's virtual and increasingly digitalized world, the questions surrounding the relationship between the development of artificial intelligence and the existential ontology of the human being have acquired new theoretical and practical significance. These issues require focused philosophical and socio-cultural reflection.Taking this reality into account and addressing the challenges facing contemporary society, the article places special emphasis on the fundamental questions concerning the nature, development, and functions of artificial intelligence, as well as the problems and potential risks it poses. Attention is also given to the prospects for effective human–AI interaction and the potential of human–machine systems to contribute to solving real societal issues.The core issue lies in the fact that the increasing penetration of artificial intelligence into nearly all spheres of life—its growing role in the digital economy, business, and other domains—as well as the emergence of virtual reality and the post-human era, demand a rethinking of the place and role of cutting-edge technologies in human life.Furthermore, the interest in artificial intelligence is driven not only by the modern human's attraction to technological innovations that aim to improve socio-economic life, but also by the fact that AI exhibits playful dimensions and is tied to questions concerning the organization of leisure and entertainment in consumer society.

Key words: *artificial intelligence, virtual reality, technogenic society, reason, consciousness, digital technologies, biotechnological revolution*

Էթիկայի վերաբերյալ հայտարարություն
Հեղինակը հաստատում է, որ պահպանվել են հետազոտությանը վերաբերող էթիկական բոլոր պահանջները։

Շահերի բախման վերաբերյալ հայտարարություն
Հեղինակը հաստատում է, որ շահերի բախում առկա չէ։

Գրականության ցանկ

Միրզոյան Վ. Ա. Հանրաբանական դիտարկումներ / Թարգմանությունների ժողովածու, Եր., Մեկնարկ, 2024 , 400 էջ: (Mirzoyan V. A., Hanrabanakan ditarkumner/ targmanutyunneri zhoxovatsu, Yer., Meknark, 2024, 400p.):

Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь. М., «Европа», 2011, 256 с. (Agamben Dzh. Homo sacer. Suverennaya vlast' i golaya zhizn'. M., «Yevropa», 2011, 256 s.)

Брайдотти Р. Постчеловек. М., Института Гайдара, 2021. 408 с. (Braydotti R. Postchelovek. M., Instituta Gaydara, 2021. 408 s.).
Ваттимо Дж. Прозрачное общество. М., Логос, 2002, 128 с. (Vattimo Dzh. Prozrachnoye ob-shestvo. M., Logos, 2002, 128 s.).
Гумбрехт Х. У. Производство присутствия: чего не может передать значение.М., Новое литературное обозрение, 2006, 184 с. (Gumbrekht KH. U. Proizvodstvo prisutstviya: chego ne mozhet peredat' znacheniye. M., Novoye literaturnoye obozreniye, 2006, 184 s.).
Делѐз Ж. Капитализм и шизофрения. Екатеринбург, Рипол классик, т.1, 2025, 512 с. (Delèz ZH. Kapitalizm i shizofreniya. Yekaterinburg, Ripol klassik, t.1, 2025, 512 s.) .
Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке. М., Гардарика, 1998, 794 с. (Kassirer E. Izbrannoye. Opyt o cheloveke. M., Gardarika, 1998, 794 s.).
Кутырёв В. А. Естественное и искусственное: борьба миров. Директ-Медиа, М., 2014, 270 с. (Kutyrov V. A. Yestestvennoye i iskusstvennoye: bor'ba mirov. Direkt-Media, M., 2014, 270 s.)
Мамардашвили М. К. Сознание – это парадоксальность, к которой невозможно привыкнуть: Как я понимаю философию: Москва: Прогресс, 1990. 199 с. (Mamardashvili M. K. Soznaniye – eto paradoksal'nost', k kotoroy nevozmozhno privyknut': Kak ya ponimayu filosofiyu: Moskva: Progress, 1990. 199 s.).
Мигуренко Р. А. Человеческие компетенции и искусственный интеллект, Изв.Томского политех. университета. Экономика: Философия, социология и культурология. 2010. Т. 317. № 6, 85-89 с. (Migurenko R. A. Chelovecheskiye kompetentsii i iskusstvennyy intellekt, Izv.Tomskogo politekh. universiteta. Ekonomika: filosofiya, sotsiologiya i kul'turologiya. 2010. T. 317. № 6, 85-89 s.).
Мигуренко Р. А. Постнеклассические стратегии решения проблемы сознания и здравый смысл. Томск.политех. унив. Эконом., Философия, социология и культурология., 2012. № 6, 157-161 с. (Migurenko R. A. Postneklassicheskiye strategii resheniya problemy soznaniya i zdravyy smysl. Tomsk.politekh. univ. Ekonom., filosofiya, sotsiologiya i kul'turologiya., 2012. № 6, 157-161 s.).
Сергеев С. Ф. Образование в техногенном мире: гуманизм и трансгуманизм. Школьные технологии. , № 1, 2018. 22-28 с. (Sergeyev S. F. Obrazovaniye v tekhnogennom mire: gumanizm i transgumanizm. Shkol'nyye tekhnologii. , № 1, 2018. 22-28 s.).
Стоян А. А. Роль "машин желания" в обществе массового человека. Вестник ЛГУ, № 1, 2018, 56-68 с. (Stoyan A. A. Rol' "mashin zhelaniya" v obshchestve massovogo cheloveka. Vestnik LGU, № 1, 2018, 56-68 s.).
Терещенко Н.А. Социальная философия после «смерти социального»: Казань: Казан. ун-т., 2011, 368 с. (Tereshchenko N.A. Sotsial'naya filosofiya posle «smerti sotsial'nogo»: Kazan': Kazan. un-t., 2011, 368 s.).
Энтин М. Л., Энтина Е. Г., Тнэлм Н. И.. В поисках партнерских отношений – XI.Росия и Европейский Союз в 2019-первой половине 2020 года. М., Зебра -Е, 2020, 592 с. (Entin M. L., Entina Ye. G., Tnelm N. I.. V poiskakh partnerskikh otnosheniĭ – XI.Rosiya i Yevropeyskiy Soyuz v 2019-pervoy polovine 2020 goda. M., Zebra -Ye, 2020, 592 s.).
Eden A. H., Jams M. H. Singularity Hypotheses: A Scientific and Philosophical Assessment, Springer Heidelberg New York Dordecht London, 2013.1-12.
Jonas H. Homo pictor and differentia of man. Social Research.Vol. 29., № 2 (S.1962), 201–220p.
Leroi-Gourhan, A. Gesture and Speech. Cambridge, MA: October, 1993, 451 p.